

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1979.1.02>

A. KENNIK

TÖÖJÕURESERVIDE SÜSTEEMI ÕPPEASUTUSED OSKUSTÖÖLISTE ETTEVALMISTA JATENA EESTI NSV-s SÕJAJÄRGSEIL AASTAIL (1944—1950)

Esitanud K. Siilivask

Nõukoguliku kutsehariduse ja selle korralduse ajalugu on üks väheuuritudmaid lõike Nõukogude Eesti ajalooteaduses. Trükkis ei ole ilmunud ühtki sellealast eriuurimust, kutsehariduse üksikuid tahke on puudutatud vaid mõne teise teema kõrvalt. Näiteks on E. Jaanvärk Nõukogude Eesti töölisklassi ja vabariigi tööstuse sõjajärgset arengut käsitledes osutanud tööjõureservide koolide osale kvalifitseeritud tööstustöölise kaadri kujunemisel.¹ Sama autor on rõhutanud süstemaatilise kutsehariduse omandamise tähtsust ja selle laiendamise vajadust.² Tööjõureservide koolidele kui ühele tööliskaadri komplekteerimise allikale on oma uurimuses osutanud ka L. Randmets.³

Käesolev tahab olla esimene algallikail rajanev ülevaade Nõukogude Eesti kutsekoolidest ja nende osast eesti töölisklassi formeerumises pärast Suurt Isamaasõda. Vaatluse alla on võetud kutsehariduse korraldus tööjõureservide süsteemi koolides ajavahemikul 1944—1950, lähemalt on käsitletud kutseharidusõppeasutuste rajamist ja selleks olemasolnud baasi, kutsehariduse arengu põhisuundi ja seda mõjustanud tegureid, olulisemaid õppe- ja kasvatustöö küsimusi, oskustöölise ettevalmistamise tulemusi ning erinevate koolitüüpide osakaalu selles.

*

Kuni 1935. aastani valmistati Eestis oskustöölisi (peamiselt puidu- ja metallitöölisi) ette 3-aastase õppeajaga tööstuskoolides. 1930. aastate teisel poolel muudeti need 4-aastasteks ja nimetati ümber tööstuskeskkoolideks. Samal ajal pandi alus uuele koolitüübile — 2-aastase õppeajaga ametikoolile. Ametikoolid kujutasid endast eriklasse tööstuskeskkoolide juures või iseseisvaid koole, mis asusid tööstuskeskkoolidega ühistes ruumides. Ka profiil oli neil ühine: põhilised erialad olid metalli- ja puidutöö. 1940/1941. õppeaastal töötas Eestis 10 tööstuskesk- ja 12 ametikooli.⁴

¹ Jaanvärk, E. Nõukogude Eesti töölisklass ja vabariigi tööstuse areng aastail 1945—1950. Tallinn, 1963, lk. 35—38.

² Jaanvärk, E. Eesti NSV töötajate kutseharidusest aastail 1945—1970. — Eesti NSV töölisklassi teaduse ja tehnika progressi tingimustes. Teadusliku konverentsi ettekannete teesid (14.—15. detsembril 1972. a.). Tallinn, 1972, lk. 21—24.

³ Randmets, L. Eesti NSV töölisklassi kasv ja tema täiendamise peamised allikad. — Töid EKP ajaloo alalt. I. Tallinn, 1965, lk. 234—236.

⁴ Lähemalt nende moodustamisest ja arengukäigust vt. Kennik, A. Tööstuskesk- ja ametikoolid Eestis. — Nõukogude Kool, 1975, nr. 8, lk. 699—703.

Nõukogude võimu taaskehtestamise järel hakati Eestis kutseharidust ümber korraldama Nõukogude Liidu samalaadsete õppeasutuste eeskujul. Tööstuskeskkoolid otsustati reorganiseerida ametikoolideks, mis olid lähedased tol ajal NSV Liidus asutatavatele 2-aastase õppeajaga tööstuskoolidele ja sobisid seetõttu hästi loodavasse Eesti NSV kutsekoolide võrku.

1941. aasta veebruaris moodustati Eesti Vabariiklik Tööjõureservide Valitsus, millele allutati nii tööstuskeskkoolid kui ka ametikoolid. Aprillis kinnitas Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu Tööjõureservide Valitsusele alluva koolivõrgu; selles oli ette nähtud 18 vabriku-tehasekooli, 14 ametikooli ja kaks raudteekooli.⁵ Ametikoolid kavatseti moodustada senistest tööstuskeskkoolidest ja ametikoolidest, vabriku-tehasekoolid ja raudteekoolid kui uetüübilised õppeasutused tuli alles rajada. Nende plaanide elluviimise katkestas sõja puhkemine ja Eesti NSV okupeerimine.

Suure Isamaasõja ajal Eesti Vabariiklik Tööjõureservide Valitsus ajutiselt ei tegutsenud. Tagalasse evakueerunud eesti noori õppis tol ajal Kaasani, Tšeljabiniski ja Sverdlovski tööstuskoolis moodustatud eesti õppegruppides. Okupeeritud Eestis reorganiseeriti tööstuskeskkoolid ja ametikoolid 3-aastase õppeajaga tööstuskoolideks.

Pärast Nõukogude Eesti vabastamist jätkati 1941. aastal katkenud nõukogude kutsekoolide rajamist. Eesti Vabariikliku Tööjõureservide Valitsuse tegevus algas taas 1944. aasta märtsis, kui tagalas komplekteeriti selle juhtkond. Eesti pinnal alustati tegevust sama aasta oktoobris. Tööjõureservide Valitsuse juhatajaks (algul juhataja kohusetäitjaks) määrati Vassili Redikson,⁶ kes töötas sel alal kolm aastat. 1947. aasta veebruarist kuni 1949. aasta juunini juhatas Tööjõureservide Valitsust Ivan Filippov,⁷ seejärel asus sellele kohale Nikolai Suhhorukov.⁸

Tööjõureservide Valitsusele allutati enamik okupatsiooniaastail tegutsenud tööstuskoole, mis võeti koos materiaalse väärtuste (õppe- ja tootmishooned, seadmed, ühiselamud, sööklad) ning õpetajate ja õpilastega üle kohe 1944/1945. õppeaasta algul.

NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu juures asuva Tööjõureservide Peavalitsuse korraldusel tuli endiste koolide baasil avada kaheksa tööstus-, kaks eritööstus-, kaks raudtee-, kaks mere- ja viis vabriku-tehasekooli.⁹ Nende õpilaste üldarvuks kinnitati 5700: tööstuskoolides 2000, vabriku-tehasekoolides 1800, merekoolides 800, raudteekoolides 600 ja eritööstuskoolides 500. Vastuvõtutingimuste aluseks said kogu NSV Liidus kehtivad eeskirjad, mis olid kehtinud ka Eestis 1941. aastal. Siiski oli neis nüüd sõjaoludest tingituna mõningaid erinevusi, näiteks ei peetud õpilaste vastuvõtmisel rangelt kinni haridusmiinimumist ja vanuse ülemmäärast. Õpilasi värvati kohaliku elanikkonna hulgast vabatahtlikkuse alusel (teistest liiduvabariikidest tulnud noori võeti vastu erandjuhul, olenevalt ühiselamute olemasolust ja nende mahutavusest). Eestisse toodi üle ka NSV Liidu tagalas tööstuskoolide eesti gruppides õppinud noored. Nagu teisteski liiduvabariikides, anti ka Eesti NSV-s kõigile kutsekoolidele numbrid.

Kutsekoolide rajamisel põrgati sõjaaegsete ja -järgsete olude tõttu kokku mitmete raskustega. Suurim mure oli sobivate ruumide leidmine.

⁵ Kennik, A. Uleminek nõukogude kutse- ja keskerihariduse süsteemile 1940.—1941. aastal. — Nõukogude Kool, 1973, nr. 10, lk. 872.

⁶ ENSV ORKA, f. R-1941 (Eesti NSV Ministrite Nõukogu Kutsehariduse Peavalitsus), nim. 2, s. 4, l. 1; s. 6, l. 2.

⁷ Samas, s. 18, l. 10.

⁸ Samas, s. 35, l. 1.

⁹ Samas, s. 4, l. 15.

Suhteliselt lihtne oli tööle rakendada tööstuskoole, enamasti paigutati need endiste koolide ruumidesse. Tööstuskoolidele nr. 2 ja 12 aitas ruumid leida Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaat. Pärast hädapärast remonti saadi 1944. aasta novembris alustada õpilaste vastuvõttu ja veidi hiljem ka õppetööd 11 tööstuskoolis. Neist asusid nr. 1, 2 ja 3 Tallinnas, nr. 5 Haapsalus, nr. 6 Pärnus, nr. 7 Viljandis, nr. 8 Põltsamaal, nr. 9 Paides, nr. 10 Kohtla-Järvel, nr. 11 Kuressaares ja nr. 12 Tartus.

Avati ka kaks raudteekooli: nr. 1 Tallinnas ja nr. 2 Valgas. Okupatsiooniaegsest raudteekoolist moodustatud raudteekool nr. 1 sai kasutada varasemaid õpperuume, raudteekool nr. 2 paigutati endise Valga tööstuskooli hoonesse.¹⁰

Tunduvalt raskem oli vabriku-tehasekoolidega, millel varasem materiaalne baas puudus. Oluliselt aitasid nende töölerakendamisele kaasa ministriumid, keskasutused ja ettevõtted, kellele vastav kool hakkas oskustöölisi ette valmistama. Need nn. baasettevõtted pidid neile kinnistatud koolidele muretsema õpperuumid ja ühiselamud, korraldama õppe- ja tootmispraktikat ning õpilaste toitlustamist. Õppetöö teoreetiline osa ning õppeprotsessi metoodiline juhendamine ja kontrollimine jäid Eesti Vabariikliku Tööjõureservide Valitsuse ülesandeks.

Et ka ettevõtted olid sõjas kannatada saanud, tekitas vabriku-tehasekoolidele sobivate ruumide leidmine raskusi nendelegi. Majanduslikud olud ei võimaldanud tol ajal uusi koolihooneid ehitada, seepärast kohandati ja remonditi õpperuumideks ja ühiselamuteks mitmesuguseid teisi hooneid. See kõik nõudis aega. Nii mõnigi kord ei olnud võimalik koole avada varem kavandatud kohas ja ajal, neid tuli muuta isegi teisetüübilisteks. 1945. aastal saadi tööle rakendada vaid kaks vabriku-tehasekooli: nr. 4 Tartus ja nr. 5 Kiviõlis. Mõlemas hakati ette valmistama ehitustöölisi, Kiviõlis ka kaevureid.

1945. aastal alustasid õppetegevust ka kaks merekooli: nr. 2 Pärnus ja nr. 3 Tallinnas. Esimesed õpilased võeti vastu märtsis. 1. oktoobril oli Pärnu merekoolis 96 ja Tallinna merekoolis 210 õpilast. Mitmesugustel põhjustel jäi avamata Kuressaarde planeeritud merekool nr. 1.¹¹

Rahvamajanduse taastamise ja ülesehitamise aastail oli eriti suur vajadus töökäte järele nn. massilistel kutsealadel. Et 6-kuulise õppeaja tõttu suutsid vabriku-tehasekoolid kõige kiiremini rahuldada ettevõtete vajadusi, asetati vahetult sõja järel pearõhk seda tüüpi koolidele. 1946. aastal avati seitse vabriku-tehasekooli: nr. 1, 10 ja 12 Tallinnas, nr. 6 Narvas, nr. 7 Tartus, nr. 8 Kukrusel ja nr. 9 Paldiskis. Järgmisel aastal lisandus neile veel neli: nr. 11 Sompas, nr. 13 Kohtla-Järvel, nr. 14 Ahtmes ja nr. 15 Ahtme-Purul. Nendes koolides oli võimalik õppida ka rahvamajanduses nõutavaid uusi erialasid. Maalrite, puuseppade, müürseppade, krohvijate jt. ehitustöölise kõrval hakati vabriku-tehasekoolides nr. 8, 11, 13 ja 15 ette valmistama kaadrit kaevandustele ja arenevale põlevkivitööstusele, vabriku-tehasekoolis nr. 6 (Narvas) kohalikule tekstiilitööstusele. Peamiseks kujunes siiski ehitustöölise kui tol ajal kõige nõutavama töölistkaadri ettevalmistamine. 1948. aasta algul tegutsenud 13-st vabriku-tehasekoolist (samast aastast hakati neid nimetama vabrikukoolideks) koolitati ehitustöölisi 11-s. Ka samal aastal avatud vabrikukoolidel nr. 16 (Valgas) ja nr. 17 (algul Laitses, hiljem Tallinnas; tänapäeval K. Kärberi nim. Kutsekeskkool) oli sama profiil.

Tööstus- ja raudteekoolides kehtestati kaheaastane õppeaeg, nõutav haridusmiinimum oli alg- (6-klassiline) haridus, hiljem mittetäielik kesk-

¹⁰ Vi. Kennik, A. Raudteekool Valgas (1944—1950). — Nõukogude Õpetaja, 1976, 7. aug.

¹¹ ENSV ÕRKA, f. R-1941, nim. 4, s. 5, l. 29; s. 6, l. 113, 154.

kool (7 klassi). Nagu vabrikukoolidele, kinnistati neilegi baasettevõtted, näiteks tööstuskoolile nr. 1 Tallinna Laevaremonditehas, tööstuskoolile nr. 2 tehas «Volta», raudteekoolile nr. 1 Eesti raudtee Tallinna depoo.¹²

Ka tööstuskoolide puhul ei olnud võimalik kõike kavatsutut kohe ellu viia. Varem tegutsenud koolidest kujundatud tööstuskoolidel olid ruumid, õppetöökojad ja seadmed küll olemas, kuid sõjaoludes olid need tublisti kannatada saanud ja vajasisid täiendamist. Seda enam takistasid ruumipuudus ning raskused seadmete, inventari, tööriistade jms. muretsemisel uute tööstuskoolide rajamist. Nimetatud asjaolud põhjustasid 1944. aasta detsembris tööstuskooli nr. 3 ja 1945. aasta juunis tööstuskooli nr. 4 (mõlemad Tallinnas) ühendamisega tööstuskooliga nr. 2.¹³ Samadel põhjustel suleti 1945. aasta oktoobris tööstuskool nr. 6 Pärnus.

Alles 1946. aastal õnnestus tööstuskoolid nr. 3, 4 ja 6 uuesti avada. Tööstuskool nr. 3 alustas tegevust Sindis tekstiilivabriku «1. Detsember» juures. Kool loodi kiirustades, mistõttu materiaalne õppebaas oli puudulik ja õppetöö praktiline osa tuli läbi viia vabriku tsehhides. Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaadilt ülevõetud Tallinna Trükitöökooli ja Tallinna Jalatsite Kooli baasil rajas Tööjõureservide Valitsus polügraafiste ettevalmistava tööstuskooli nr. 4 ning kingsepatöö erialadega tööstuskooli nr. 6. Neist viimane moodustati nahakombinaadi «Union» taotluse alusel. Tööstuskoolid nr. 3 ja 6 alustasid õppetööd 1947. aasta algul.¹⁴

Materiaalset baasi polnud ka loodavatel eritööstuskoolidel. Ruumide puudumine ei võimaldanud neid avada 1944. ja 1945. aastal. 1946. aastal õnnestus eritööstuskoolile nr. 49 Tallinnas küll leida sobivad ruumid, kuid kapitaalremont venis ja õppetööd alustati alles 1947. aastal (esimesed 34 õpilast võeti vastu selle aasta jaanuaris).¹⁵ Teine eritööstuskool asutati mõni aasta hiljem Tartus. Tütarlastele mõeldud eritööstuskool nr. 50 Viljandis jäigi avamata.

Eritööstuskoolid komplekteerisid oma õpilaskonna põhiliselt lastekodukasvandikest. Et vastu lubati võtta ka vähema kui algharidusega 13—14-aastasi noorukeid, erinesid eritööstuskoolide õppeplaaniid ja -programmid tööstuskoolide omadest. Ka oli õppeaeg neis poole pikem.

Kolme aasta jooksul oli Eesti Vabariiklik Tööjõureservide Valitsus suutnud rajada küllaltki ulatusliku kutsekoolide võrgu. Kui 1944. aasta lõpul töötas vaid 12 õppeasutust (10 tööstus- ja kaks raudteekooli) kokku 1412 õpilasega, siis 31. detsembril 1947 oli tööjõureservide süsteemis 30 õppeasutust 6762 õpilasega.

Sõjajärgse ülesehitustöö iseärasuste tõttu ei kujunenud kutsekoolides neil aastail välja kindlat profiili. Ühe või teise ettevõtte soovide ja muutuivate vajaduste kohaselt muudeti õpitavaid erialasid sageli, mõnes koolis peaaegu igal aastal. Ka anti vabriku-tehasekoole ühelt baasettevõttelt üle teisele või viidi ühest linnast teise, et rahuldada ettevõtete erisoove. Et baasettevõtete huvi kutsekoolide vastu oli sageli ainult lühiajaline (kuni hädavajalik tööliscontingent oli ette valmistatud), ei kandnud nad koolide eest vajalikul määral hoolt. Mitmel õppeasutusel puudus ajakohane õppe- ja praktikabaas, ei rahuldanud ka olmetingimused (näiteks paiknes vabriku-tehasekool nr. 5 Kiviõlis selleks kohandatud barakkides).¹⁶ Tööjõureservide Valitsuse taotlused olukorda parandada jäid rahuldamata. Ettevõtted õpetasid oskustöölisi välja ka ise või värbasid

¹² ENSV ORKA, f. R-1941, nim. 2, s. 4, l. 20; nim. 6, s. 15, l. 2.

¹³ Samas, nim. 4, s. 5, l. 4; s. 6, l. 86.

¹⁴ Samas, nim. 2, s. 8, l. 45; s. 34, l. 85.

¹⁵ Samas, nim. 4, s. 49, l. 33.

¹⁶ Samas, nim. 2, s. 17, l. 185.

neid teistest liiduvabariikidest, seetõttu ei leidnud Eesti kutsekoolide lõpetanud nii mõnigi kord erialast rakendust. Neil asjaoludel reorganiseeriti ja suleti 1940. aastate lõpul mitu kooli. 1948. aastal lõpetas tegevuse vabrikukool nr. 10, konserveeriti kuus vabrikukooli.¹⁷ Viimastest suleti järgmisel aastal koolid nr. 7, 11, 13 ja 16¹⁸ ning ühendati Tallinnas asunud vabrikukoolid nr. 12 ja 17.¹⁹ NSV Liidu Kergetööstuse Ministeeriumile anti üle vabrikukool nr. 6.²⁰ Põlevkivibasseini kaevanduste ja ehitusorganisatsioonide paremaks varustamiseks tööliskaadriga reorganiseeriti 1949. aasta teisel poolel vabrikukoolid nr. 8, 14 ja 15 kaevanduskoolideks.²¹

Vabrikukoolidega analoogilistel põhjustel suleti kahe aasta jooksul kuus tööstuskooli, üks raudteekool ja üks kaevanduskool. 1949. aastal lõpetasid tegevuse tööstuskoolid nr. 3 ja 6, aasta hiljem nr. 4, 5, 7 ja 10, samuti kaevanduskool nr. 1²² ja raudteekool nr. 2²³. Nende kasutuses olnud hooned tagastati baasettevõtetele. Kahe õppeasutuse profiili muudeti: tööstuskool nr. 8 (Põltsamaal) reorganiseeriti traktoriste ettevalmistavaks vabrikukooliks, tööstuskool nr. 12 (Tartus) autode ja põllumajandusmasinate remondi lukkseppi ettevalmistavaks eritööstuskooliks.²⁴

31. detsembril 1950 oli Eestis 14 kutsekooli: neli tööstuskooli, kaks eritööstuskooli, viis vabrikukooli, üks raudteekool ja kaks kaevanduskooli. Märkatavalt oli vähenenud ka õpilaste arv. Kutsekoolide võrgu ja õpilaskonna kujunemise dünaamikast ajavahemikul 1944—1950 annab kokkuvõtliku ülevaate tabel 1.

Näeme, et peamisteks oskustöölise ettevalmistavateks õppeasutusteks kujunesid 1940. aastate teisel poolel Nõukogude Eestis tööstuskoolid ja vabrikukoolid.

Tööstuskoolide võrk rajati vahetult pärast sõda — 1944/1945. õppeaastal, kuid mitmete muudatuste tõttu kujunes kindlapiirilisemalt välja alles 1947. aastaks. Maksimaalselt kuulus sellesse 12 (koos eritööstuskooliga 13) õppeasutust. Kasvas õpilaste arv: 31. detsembril 1944 ulatus see 1064-ni, 31. detsembril 1945 1397-ni ning saavutas kõrgtaseme aastail 1946—1949.

1940. aastate teise poole tööstuskoolid olid suhteliselt väikesed õppeasutused, õpilasi oli tavaliselt 100—250, harva rohkem. Suurimad olid Tallinnas asunud tööstuskoolid nr. 1 ja 2 ning Tartus asunud tööstuskool nr. 12, kus näiteks 1949. aastal oli vastavalt 420, 384 ja 275 õpilast.²⁵

Kohe 1944. aastal alustati tööstuskoolides metalli- ja puidutöölise (treialid, lukksepad, tiserid) ettevalmistamist. Seda võimaldas tolleaegne materiaalne baas, ka kuulusid metalli- ja puidutööerialad elukutsete hulka, mille järele oli sõjajärgseil rahvamajanduse taastamise aastail suur nõudmine. Selle kõrval püüti võimaluste piires arvestada ka vabariigi teisi vajadusi: Sindis hakati koolitama tekstiilitöölisi, Tallinnas jalatsi- ja trükistöölisi. Kuid Eesti NSV industrialiseerimine ja masinaehituse kiire areng nõudsid eeskätt metallitöölise ettevalmistamist. Baasettevõtete ettepanekul muudeti olemasolevaid ja avati uusi erialasid, osa

¹⁷ ENSV ORKA, f. R-1941, nim. 2, s. 26, l. 4, 5.

¹⁸ Samas, s. 28, l. 40, 54, 74; s. 29, l. 11; s. 31, l. 46.

¹⁹ Samas, s. 30, l. 27.

²⁰ Samas, nim. 4, s. 111, l. 2, 3.

²¹ Samas, nim. 2, s. 31, l. 14.

²² Samas, s. 28, l. 63; s. 30, l. 26; s. 39, l. 30.

²³ Vt. Kennik, A. Raudteekool Valgas (1944—1950). — Nõukogude Õpetaja, 1976, 7. aug.

²⁴ ENSV ORKA, f. R-1941, nim. 2, s. 28, l. 63; nim. 4, s. 111, l. 3.

²⁵ Samas, nim. 4, s. 111, l. 13; s. 114, l. 1.

Tabel 1

Eesti Vabariikliku Tööjõureservide Valitsuse kutsekoolide ja õpilaste dünaamika ajavahemikul 1944—1950 (31. detsembril seis)*

Õppeasutuse tüüp	1944		1945		1946		1947		1948		1949		1950	
	koole	õpilasi	koole	õpilasi	koole	õpilasi	koole	õpilasi	koole	õpilasi	koole	õpilasi	koole	õpilasi
tööstuskool	10	1064	10	1397	11	2307	12	2935	12	2565	8	1625	4	884
eritööstuskool	—	—	—	—	—	—	1	125	1	126	2	263	2	308
raudteekool	2	348	2	360	2	452	2	503	2	523	2	389	1	202
vabrikukool	—	—	2	206	9	2092	13	2895	9**	1107	6	789	5	625
kaevanduskool	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	375	2	407
merikool	—	—	2	387	2	305	2	304	—	—	—	—	—	—
Kokku	12	1412	16	2350	24	5156	30	6762	24	4321	21	3441	14	2426

* ENSV ORKA, f. R-1941, nim. 2, s. 18, l. 12; s. 26, l. 6; nim. 4, s. 6, l. 13; s. 7, l. 17; s. 49, l. 33; s. 52, l. 132, 132p., 133; s. 78, l. 227, 228; s. 119, l. 42; s. 153, l. 65.

** Neist üks õppeasutus oli konserveeritud, kuid alustas hiljem uuesti tegevust. Konserveeritud ja hiljem suletud õppeasutusi ei ole tabeli koostamisel arvestatud.

koole sai täiesti uue kallaku. Näiteks kinnitati tööstuskoolidele nr. 1 ja 2 1949. aastal uued baasettevõtted ning nende erialaks sai laevaremont,²⁶ Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi ettepanekul avati tööstuskool nr. 9 (Paides) põllutööriistade remondi lukkseppade ja ekskavaatori juhtide eriala. Kõigis tööstuskoolides lõpetati tiserite ettevalmistamine. Vaadeldava ajavahemiku lõpuks olid tööstuskoolid kujunenud eranditult metallitöölise ettevalmistavateks õppeasutusteks.

Kui tööstuskoolid rajati vahetult sõja järel, siis vabrikukoolide võrgu kujundamine nõudis rohkem aega. Esimesed koolid asutati 1945. aastal, 1947. aasta lõpuks oli neid 13. Õpilaste arv kasvas sama aja jooksul 206-lt 2895-ni ning moodustas 42,8% tööjõureservide koolide õpilaskonnast. Peamiselt valmistati ette ehitustöölise (puuseppi, müürseppi, krohvijaid, maalreid jt.). 6-kuulise õppeaja tõttu ei olnud õpilaskond aasta ringi püsiv, seetõttu ei kajastu tabelis 1 nendes koolides aasta jooksul tegelikult õppinud noortöölise arv. Õpilaskontingendi suurus sõltus riiklike plaanide iga-aastastest ülesannetest ja õpilaste vastuvõtu plaanide täitmisest.

Vabrikukoolide arengu kõrgperiood oli aastail 1946—1948. Suuremates koolides, näiteks vabrikukoolis nr. 1 (Tallinnas), nr. 6 (Narvas) ja nr. 9 (Paldiskis), oli siis üle 300 õpilase.

Märgatavalt väiksem oli raudtee-, mere- ja kaevanduskoolide võrk. Õpilaste arvult suurim oli raudteekool nr. 1 Tallinnas (praegune Müüri-sepa-nimeline Kutsekeskkool), kus 1948. aastal oli 362 õppijat.²⁷ Lühemat aega (juunist oktoobrini 1947) tegutses tööjõureservide süsteemis kinomehaanikute kool. Merekoolid viidi tööjõureservide süsteemist ära 1948. aasta teisel poolel.

Pärast õppeasutuste võrgu ümberkorraldamist oli 1950. aasta lõpul tööjõureservide süsteemis 14 kutsekooli 2426 õpilasega. Koolide ja nendes õppijate arvu vähenemise üheks põhjuseks materiaalse õppebaasi nõrkuse ja teiste tegurite kõrval oli ka mõne koolitüübi (eriti vabriku- ja kaevanduskoolide) vähene populaarsus. Seetõttu tuli vastuvõtukontingente vähendada, olemasolevate plaanide täitmiseks aga rakendada õpilaste kutsumist (mobiliseerimist) tööjõureservide koolidesse, samuti värvata õpilasi väljastpoolt Eestit — Leningradi, Pihkva ja Novgorodi oblastist ning Valgevenest.

Tööjõureservide koolide arvuline vähenemine võimaldas edaspidi panna suuremat rõhku kvaliteedile. Allesjäänud koolide eest hakati kandma rohkem hoolt, paigutama neid parematesse tingimustesse, pöörama suuremat tähelepanu õppetöö ja -praktika tasemele.

*

Endiste kutsekoolide reorganiseerimine ja uute, nõukogude kutsekoolide avamine nõudis uusi õppeplaane ja -programme. 1945. ja 1946. aastal tõlgiti eesti keelde ning võeti kasutusele üleliiduliselt kehtivad õppeplaani ja -programmid kõigil erialadel. Põhiõppeaineks jäi tootmisõpetus, selle kõrval olid õppeplaanis üldhariduslikud ning elukutse omandamisega seotud ained.

Teoreetiliste teadmiste osas oli kutsekoolide tase üsnagi rahuldav, ehkki mõnes koolis märgiti näiteks veel 1950. aastate algul vajakajäämis matemaatika, füüsika ja vene keele õpetamisel.²⁸ Raskusi oli õpikutega: üldainetes kasutati esialgu üldhariduskoolide omi, eriainetes olemasolevaid eesti- ja kuigivõrd ka venekeelseid. Samal ajal hakati õpikuid

²⁶ ENSV ORKA, f. R-1941, nim. 2, s. 23, l. 10; s. 28, l. 57.

²⁷ Samas, nim. 4, s. 78, l. 227p.

²⁸ Samas, nim. 2, s. 61, l. 23.

eesti keelde tõlkima, kuid see nõudis aega. 1947. aastaks oli tõlgitud kuus õpikut ja õppevahendit, tõlkimisel ja kirjastamisel üheksa.²⁹ Mitmesuguste eriainetega õpikute vajadust suurendas õppeasutuste profiili muutmine ja uute erialade avamine.

Tootmisõpetuse tunnid toimusid põhiliselt õppeasutuste oma töökodades (kui need olid olemas), vähemal määral baasettevõtteis. Enamasti piisas seal töökohti ja õpilasi saadi otstarbekohaselt rakendada. Kuid mõnigi kord kasutati neid ka abitöödel.

Et õppetöökodade varustus ei olnud veel küllaldane, ei olnud alati võimalik täita kõiki ettenähtud ülesandeid. Ka ei olnud kõigil vabrikukoolidel õppetöökodasid, näiteks 1946. aastal oli neid ainult kolm (vaja oleks olnud veel 11).³⁰ Hiljem, kui õppetöökodade arv kasvas ja nende sisseseade täienes, täideti enamasti kõik tootmisõpetuse ülesanded.

Tööstus- ja raudteekoolidel oli 1. maiks 1949 31 õppetöökoda, õppeasutuste vajadusi ei suutnud need aga täielikult rahuldada. Suurem osa õppetöökodade seadmeid oli tol ajal moraalselt vananenud ning ei võimaldanud alati rakendada uusimaid õppemeetodeid. Oma trei- ja lukksepatööpinke olid moderniseerinud tööstuskoolid nr. 1, 2 ja 12 ning eritööstuskool nr. 49.³¹ See võimaldas lihtsamatelt detailidelt järk-järgult üle minna keerukama konstruktsiooniga toodete valmistamisele.

Haridustasemelt (ja ka vanuselt) oli kutsekoolide õpilaskond üsna kirju. Sõja tõttu oli osal noortel jäänud koolitee pooleli, osal olid hukkunud vanemad. Seetõttu võeti partei- ja nõukogude organite soovitusel kutsekoolidesse, kus oli tagatud riiklik ülalpidamine, ka nõutavast madalama haridustasemega noori. Näiteks oli 1946. aastal tööstus- ja raudteekoolidesse vastuvõetud 2079 õpilasest nõutav 6-klassiline eelharidus 1027-l, 5-klassiline 346-l, 4-klassiline 269-l ja 3-klassiline 10-l. Samal ajal oli vastuvõetute hulgas ka kõrgema haridustasemega noori.³² Enamik õppureist olid poisid, ülekaalukalt maanoored.

Ebaühtlane oli õpilaste haridustase ka vabrikukoolides. Näiteks vabrikukooli nr. 7 (Tartus) augustis 1946 vastuvõetud 94 õpilasest oli neljal 7-klassiline, 18-l 6-klassiline, seitsmel 5-klassiline, 30-l 4-klassiline, 29-l 3-klassiline, viiel 2-klassiline ja ühel 1-klassiline eelharidus.³³ Valdavalt oli tegemist maanoortega (94-st 90), kes pärinesid Tartu- ja Võrumaalt, aga ka Novgorodi oblastist. Õppetöö paremaks korraldamiseks moodustati õppegruppid enam-vähem ühesuguse haridustasemega noortest.

1950. aastateks õpilaste haridustase nendes koolides siiski enam-vähem ühtlustus.

Suurt tähelepanu pöörati kutsekoolide õpetajaskonna kvalifikatsiooni tõstmisele. Nõukogude pedagoogika põhinõuet — õppetöö lahutamatu seost kommunistliku kasvatustööga — asuti rakendama ka Nõukogude Eesti kutsekoolides. Õpetajaskonnale korraldati sellealaseid loenguid, seminare ja konsultatsioone. 1948. aastast alates pidid nii koolide juhtkond kui ka aineõpetajad, tootmisõpetuse meistrid, vanemmeistrid ja kasvatajad käima pedagoogilise miinimumi kursustel. Õppe- ja praktilise töö tundidesse lülitati kasvatuslik osa; programmilist materjali hakati seostama jooksvate sise- ja välispoliitiliste sündmustega. Õppeasutustes rajati poliitkabinetid, peeti loenguid ja vestlusi poliitilistel teemadel, ka õppeplaani võeti poliittunnid. 1950. aastast peale toimusid pedagoogilise miinimumi kursused täiendatud programmi järgi. Oma erialast kvalifi-

²⁹ ENSV ORKA, f. R-1941, nim. 2, s. 18, l. 15, 16.

³⁰ Samas, s. 18, l. 15.

³¹ Samas, s. 35, l. 7, 10.

³² Samas, nim. 3, s. 8, l. 7.

³³ Samas, s. 7, l. 58.

katsiooni täiendasid kutsekoolide õpetajad ja tootmisõpetuse meistrid ka keskeri- või kõrgemates õppeasutustes. Kasvas ÜK(b)P liikmete arv. Kui 1945. aastal oli vaid 68% õppeasutuste direktoreist parteiliikmed, siis 1951. aastal kuulusid ÜK(b)P-sse juba kõik direktorid ja nende abid massilise kultuuritöö alal. Kaheksas õppeasutuses oli oma parteiorganisatsioon, kokku oli nendes 57 ÜK(b)P liiget.³⁴

Õpilastel aitas õpitut kinnistada klassiväline tegevus: osaleti tehnika- ja aineringides, korraldati temaatilisi konverentse, näitusi, loenguid, käidi ekskursioonidel. Elavalt tegutsesid taidlusringid, eriti pärast ruumikit-sikuse lahenemist. 1950. aasta septembris kuulus ringidesse ligikaudu 80% kutsekoolide õpilastest. Vabariigis ja väljaspoolgi sai tuntuks tööjõureservide koolide õpilaste 1947. aastal asutatud laulu- ja tantsuan-sambel. Selle arvukatest ringidest oli õpilaste hulgas väga populaarne koreograafiaring.³⁵

Õppeasutustes moodustati õpilaste komsomoli- ja ametiühinguorgani-satsioonid, 1946. aastal olid komsomoli-algorganisatsioonid juba kõigis koolides.³⁶ Aastatega suurenes kommunistlike noorte arv ja ühtlasi kom-somoli osakaal õppe- ja kasvatustöös. 1950. aasta septembriks oli 38% kutsekoolide õpilaskonnast kommunistlikud noored.³⁷

Mitmekülgses metoodilises ja praktilises töös täienesid märgatavalt pedagoogide kutsemeisterlikkus ja kogemused. Õppe- ja kasvatustöö küsi-musi hakati lahendama paremini ja sisuliselt. Heade tulemuste eest oskustöölise ettevalmistamisel autasustati paljusid pedagooge. Üksnes 1950. aastal said Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi aukirja 59 inimest, aunimetus «Tööjõureservide eesrindlane» anti 17 inimesele. Valitsuse autasu said veel viis ning Tööjõureservide Ministeeriumi aukirja 30 kut-sekoolide õpetajat, meistrit, kasvatajat ja juhtivat töötajat.³⁸

*

Eesti Vabariikliku Tööjõureservide Valitsuse õppeasutused lõpetas ajavahemikul 1944—1950 kokku 18749 oskustöölise. Koolitüüpide kaupa annab sellest ülevaate tabel 2.

Näeme, et 18749-st lõpetanust said 2-aastase õppeajaga tööstus- ja raudteekoolides ettevalmistuse 7142 ning 6-kuulise õppeajaga vabriku-, kaevandus- ja merekoolides (viimastes oli õppeaeg merepraktika tõttu mõnevõrra pikem) 11607 oskustöölise. Kogu NSV Liidus said aastail 1946—1950 tööjõureservide süsteemis ettevalmistuse 3392000 noort, neist 2-aastase õppeajaga tööstus-, raudtee- ja kaevanduskoolides 1024000 ehk 30,2% ning 6-kuulise õppeajaga vabriku-, ehitus- ja kae-vanduskoolides 2368000 ehk 69,8%.³⁹ Samal ajavahemikul lõpetas Ees-tis tööstus- ja raudteekooli 6521 ehk 36% ning vabriku-, kaevandus- ja merekooli (koos kinomehaanikute kooliga) 11607 oskustöölise ehk 64%. Seega oli Nõukogude Eestis 2-aastase õppeajaga koolide osakaal oskus-töölise ettevalmistamisel üleliidulisest mõnevõrra suurem. See seletub eeskätt meie sellealaste koolide pikemaajaliste traditsioonidega, mis kajastus ka koolivõrgu väljaarendamises.

Tööstuskooli lõpetas 1945—1950 5875 oskustöölise. Pearõhk oli ase-tatud metallitöölise kui kohalikule tööstusele kõige vajalikuma kaadri

³⁴ ENSV ORKA, f. R-1941, nim. 2, s. 49, l. 17.

³⁵ Samas, s. 34, l. 66.

³⁶ Samas, nim. 3, s. 8, l. 37.

³⁷ Samas, nim. 2, s. 41, l. 43.

³⁸ Samas, nim. 3, s. 31, l. 11.

³⁹ Народное хозяйство СССР в 1961 году. Статистический ежегодник. М., 1962, lk. 588.

Eesti Vabariikliku Tööjõureservide Valitsuse kutsekoolide lõpetanud ajavahemikul 1945—1950*

Oppeasutuse tüüp	1945	1946	1947	1948	1949	1950	Kokku
tööstuskoolid	504	684	621	1622	1199	1245	5875
eritööstuskoolid	—	—	—	—	—	24	24
raudteekoolid	117	186	169	284	211	276	1243
vabrikukoolid	—	282	2757	4500	1237	994	9770
kaevanduskoolid	—	—	—	—	408	443	851
merekoolid	—	362	275	300	—	—	937
kinomehaanikute kool	—	—	49	—	—	—	49
Kokku	621	1514	3871	6706	3055	2982	18 749

* ENSV ORKA, f. R-1941, nim. 2, s. 18, l. 12; s. 26, l. 16, 17; nim. 4, s. 6, l. 140, 154; s. 7, l. 17, 24; s. 49, l. 74, 104; s. 50, l. 36, 133; s. 51, l. 39, 70, 100; s. 52, l. 47, 91, 132; s. 77, l. 44, 102, 147; s. 78, l. 46, 92, 124, 160, 194, 227; s. 111, l. 13, 15; s. 146, l. 90, 91.

väljaõpetamisele. 5748 lõpetanust (127 lõpetanu eriala kohta andmed puuduvad) said ligikaudu pooled — 2737 — lukksepa, 738 treiali, 614 elektrimontööri ja 410 tisleri kutse. Trükitöö erialadel (käsi- ja masinladjad, trükkijad, köitjad) lõpetas tööstuskoolid nr. 2 ja 4 393, kingsepatöö erialadel tööstuskoolid nr. 2 ja 6 180 õpilast. Mõningal määral valmistati oskustöölisi ette ka teistel, kitsamatel erialadel. Näiteks hakkas tööstuskool nr. 10 (Kohtla-Järvel) koolitama oskustöölisi (laborante, õlioperaatoreid) areneva põlevkivitööstuse tarbeks, tööstuskool nr. 9 (Pai-des) ekskavaatorijuhte, tööstuskool nr. 1 laevamasiniste. Tööstuskooli nr. 3 (Sindis) lõpetanutele said 195 ettevalmistuse vabrikukooli programmi alusel ja suunati tekstiilitööliseks õmblusvabrikutesse. Tööstuskooli programmide järgi lõpetas sama kooli 34 õpilast, kes said meistriabi kutse. Kõige rohkem oli lõpetanud tööstuskoolides nr. 1, 2 ja 12 (vastavalt 883, 1106 ja 651).

Enamik tööstuskoolide lõpetanuid asus tööle suuremates tehastes nii Tallinnas («Ilmarine», Vineeri- ja Mööblivabrik, Laevaremonditehas, «Punane RET» jt.) kui ka mujal (Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Tehas, «Punane Kunda», «Järvakandi Tehased», Loxsa Laevaremonditehas), peale selle Eesti Merelaevanduses, Tallinna, Tartu, Haapsalu jt. linnade trükikodades, tekstiili- ja linavabrikutes ning teistes ettevõtetes.

Raudteekooli lõpetas 1243 inimest: raudteekooli nr. 1 (Tallinnas) 850 ja nr. 2 (Valgas) 393. Neist omandas 288 veduriremondilukksepa, 282 väärispuidutisleri, 263 vagunite ja automaatpidurite remondi lukksepa ja 256 vedurijuhi abi kutse, peale selle lõpetas 47 elektrimontööri, 45 lukksepa, 41 treialit ning 21 elektrivedurite ja vagunite remondi lukksepa. Enamik neist asus tööle Tallinna, Tartu, Valga, Tapa ja teistes raudteesõlmedes, mõningal määral ka tehastes. Mõnele õppetöös eriti silmapaistnud õpilasele võimaldati edasiõppimine tehnikumis.

Eritööstuskooli nr. 49 lõpetas 1950. aastal 24 noort, kõik lukksepaerialal. Neist suunati tööle 15, tehnikumi ja meistritekooli edasi õppima üheksa noort.⁴⁰

6-kuulise õppeajaga koolides ettevalmistuse saanud noortöölised sai valdava enamiku — 9770 ehk 84,2% — väljaõppe vabrikukoolides. Peami-

⁴⁰ ENSV ORKA, f. R-1941, nim. 4, s. 140, l. 122.

selt olid need ehitustöölised: 1946—1950 lõpetas vabrikukooli 1933 puuseppa, 1081 krohvijat, 1058 müürseppa, 824 tiserit, 872 lukkseppa, 223 elektrikut ja 218 maalrit. Vähem oli teisi erialasid: kaevureid, toetajaid, läbindajaid jt., kokku 1694 lõpetanut. Vabrikukooli nr. 6 (Narvas) lõpetas 963 kangrut ja teist kitsama eriala tekstiilitöölisi. 1950. aastal andis vabrikukool nr. 18 (Põltsamaal) vabariigile esimesed 150 traktoristi.⁴¹

Vabrikukoolide baasil moodustatud kaevanduskoolid pidid varustama põlevkivibasseini kaevandusi oskustöölisega kõigil tarvisminevatel aladel. Seetõttu valmistati neis kaevurite, puurijate, läbindajate ja toetajate kõrval ette ka ehitustöölisi (puuseppi, müürseppi, krohvijaid, tislereid), torulukkseppi, elektrilukkseppi, masiniste, samuti üks elektrik, üks autojuht ja üks autolukksepp. 1949. ja 1950. aastal lõpetas kaevanduskooli 851 inimest, neist ehitustöölisi 509, kaevandustöölisi 258 ja teiste erialade oskustöölisi 84.

Kolm lendu 937 lõpetanuga andsid aastail 1946—1948 töajõureservide süsteemi kuulunud merekoolid. Lõpetanuid oli kuuel erialal, neist valdav enamik madrused (365), kütjad (303) ja motoristid (132). Noored meremehed asusid enamasti tööle Eesti Riikliku Merelaevanduse kaubalaevadel, osa ka kalalaevastikus. 1947. aastal lõpetas Tallinnas merekooli nr. 3 juures grupp rändkinomehaanikuid (49 õpilast), kes suunati tööle Eesti NSV Kinematograafia Ministeeriumi süsteemi.

*

Aastail 1945—1950 said Töajõureservide Valitsuse kutsekoolide kaudu kaadrit Eesti tööstusettevõtetes, raudteetransport, ehitusorganisatsioonid, kaevandused ja merelaevandus, mõningal määral ka põllumajandus ja kultuuriasutused. 18 749 oskustöölise ettevalmistamisega andsid kutsekoolid omapoolse panuse rahvamajanduse taastamise ja neljanda viie aasta plaani ülesannete edukasse täitmisse.

Tööstuse taastamise, rekonstrueerimise ja industrialiseerimise kestel leidsid vabariigi töölisklassis aset olulised kvantitatiivsed ja kvalitatiivsed muutused. Üksnes tööstustöölise arv kasvas 46 000-lt⁴² 1944. aasta lõpul 80 820-ni 1950. aastal.⁴³ Järelikult oli tööstustöölise juurdekasv kuue aasta jooksul 34 800 inimest. Töajõureservide tööstuskoolid lõpetas sel ajavahemikul 5899 noortöölisi, kes enamasti asusid tööle Eesti tööstusettevõtetes (ainult üksikud suunati mujale). Seega moodustas tööstuskoolide osa tööstustöölise juurdekasvust ligikaudu 17%. Ligilähedalt samu tulemusi on saanud ka E. Jaanvärk: sõjajärgseil aastail töölisklassis asetleidnud muutusi ja uue kaadri kujunemist uurides on ta leidnud, et uutest tööstustöölisest sai ligikaudu $\frac{1}{6}$ ettevalmistuse ja kutse töajõureservide koolides.⁴⁴ Ulejäanud 83% ehk $\frac{5}{6}$ õppis ettevõtetes individuaalselt või brigaadides korraldatud kutseõpetuse kaudu. Kuigi uutest tööstustöölisest moodustasid töajõureservide kasvandikud vaid 17%, olid nad kahe õppeaasta jooksul omandatud teoreetiliste ja praktiliste teadmiste tõttu kõige kvalifitseeritum osa Nõukogude Eesti töölisklassi juurdekasvust.

Teistel kutsealadel oli töajõureservide koolide kasvandike osakaal märksa suurem. Raudteetranspordis kasvas töölise ja teenistujate keskmine arv 12 600-lt 1945. aastal 13 200-ni 1950. aastal (mõlemal juhul

⁴¹ ENSV ORKA, f. R-1941, nim. 4, s. 135, l. 38.

⁴² Jaanvärk, E. Nõukogude Eesti töölisklass ja vabariigi tööstuse areng aastail 1945—1950, lk. 31.

⁴³ Eesti NSV rahvamajandus. Statistiline kogumik. Tallinn, 1957, lk. 36.

⁴⁴ Jaanvärk, E. Nõukogude Eesti töölisklass ja vabariigi tööstuse areng aastail 1945—1950, lk. 36.

septembrikuu seis).⁴⁵ Et raudteekooli lõpetas samal ajavahemikul 1126 inimest (1945. aasta lõpetanuid ei ole arvestatud), siis võib järeldada, et vabariigi raudtee komplekteeris oma töölistkaadri peaaegu eranditult raudteekoolide kasvandikest. Ehituses (ehitus- ja montaažitöödel) oli 1950. aasta septembris 18 700 (1945. aastal 26 400) töolist ja teenistajat.⁴⁶ Võib arvata, et olulise osa neist moodustasid rohkem kui 6000 vabrikukooli lõpetanud noort ehitustöolist. 1952 ettevalmistatud kaevandustöölisega oli tööjõureservide süsteemi kuulunud vabriku- ja kaevanduskoolidel oluline osa ka põlevkivibasseini kaevanduste noortöölistega varustamises.

Ajavahemikul 1946—1950 oli tööliste ja teenistujate arvu aasta keskmine juurdekasv Eesti NSV rahvamajanduses 22 200.⁴⁷ Sellest langes tööjõureservide koolidele keskmiselt 3600. Seega andsid tööjõureservide õppeasutused tolleaegseid olusid arvestades küllaltki kaaluka panuse vabariigi rahvamajanduse varustamisse oskustööliste kaadriga.

Järgmistel aastakümnetel tegid tööjõureservide kutsekoolid läbi pika arengutee. Põllumajanduse vajadusi arvestades hakkasid kutsekoolid 1950. aastate keskel ette valmistama kvalifitseeritud mehhanisaatoreid vabariigi kolhoosidele ja sovhoosidele. Suurendati ehitustööliste ettevalmistamist, asutati 10-kuulise õppeajaga ehituskoolid. 1960. aastate algul kujundati senised eri tüüpi õppeasutused ümber linna- ja maakutsekoolideks. Kutsekoolides hakati vastu võtma üksnes 8-klassilise eelharidusega noori. Avati uusi erialasid, hakati välja õpetama kaadrit teenindussfäärile, toiduainetetööstuse, liha- ja piimatööstuse ettevõtetele, aga ka mitmel teiselgi uudsel alal.

Uued väljavaated kutsehariduse edasiarendamisel avas kutsekeskkoolide moodustamine 1960. aastate teisel poolel. Nende koolide lõpetanud omandasid koos elukutsega ka üldise keskhariduse. Keskharidusega noori hakati vastu võtma tehnikakoolidesse ja tehnikakooli õppegruppidesse kutsekoolides. Tänapäeval tegutseb Nõukogude Eestis 33 kutsekooli, neist kutsekeskkoole 23. Kutsekoolides jätkab haridusteed üle 14 000 noore rohkem kui sajal erialal.

Mitmed sõjajärgseil aastail tegevust alustanud tööjõureservide õppeasutused tegutsevad praegugi. Näiteks on tööstuskoolist nr. 1 (Tallinnas) välja arenenud tänapäeva kutsekeskkool nr. 1, tööstuskoolist nr. 12 (Tartus) on saanud kutsekeskkool nr. 17, vabrikukoolist nr. 1 kutsekeskkool nr. 10, raudteekoolist nr. 1 Müürisepa-nimeline Kutsekeskkool. Nende kõrval tegutseb veel teisi sõjajärgsete aastate tööstus- või vabrikukoolidest võrsunud õppeasutusi. Kutseharidussüsteemi laialdane arendamine aitab tänapäeval oluliselt kaasa NLKP 25. kongressil püstitatud ülesande, üldise kohustusliku keskhariduse elluviimisele.

⁴⁵ Eesti NSV rahvamajandus. Statistiline kogumik. Tallinn, 1957, lk. 173.

⁴⁶ Samas.

⁴⁷ Eesti NSV rahvamajandus 1975. aastal. Statistika aastaraamat. Tallinn, 1976, lk. 226.

А. КЕННИК

РОЛЬ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ СИСТЕМЫ ТРУДОВЫХ РЕЗЕРВОВ В ПОДГОТОВКЕ КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ КАДРОВ В ЭСТОНСКОЙ ССР В ПОСЛЕВОЕННЫЕ ГОДЫ (1944—1950)

История профессионального образования в Советской Эстонии мало изучена. На эти проблемы в связи с другими обрашали внимание лишь некоторые исследователи (Э. Яанвярк, Л. Рандметс), причем до сих пор не было попыток дать основанный на первоисточниках целостный обзор истории профучилищ в Эстонской ССР и их роли в обширном процессе формирования эстонского рабочего класса. Настоящая статья представляет собой первую попытку сделать этот обзор в период 1944—1950 гг.

Подготовка квалифицированных рабочих для промышленности, транспорта и строительства началась сразу же после освобождения Эстонской ССР в 1944 г. в профессиональных училищах Эстонского республиканского управления трудовых резервов. Базой для училищ послужили действовавшие в Эстонии до войны промышленные средние школы и профессиональные училища (в оккупационный период — промышленные школы), которые в начале 1944/45 уч. года были подчинены в основном Эстонскому республиканскому управлению трудовых резервов.

В Эстонской ССР стали основываться также профессиональные училища нового типа — школы фабрично-заводского обучения, которых ранее в Эстонии не было. Поскольку у этих школ отсутствовала предварительная материальная база, с их открытием было много трудностей. При их создании использовали помощь базовых предприятий, т. е. министерств, центральных учреждений и тех предприятий, для которых соответствующая школа начинала подготавливать квалифицированных рабочих. Относительно легче было создание тех профучилищ, которые удалось разместить на учебных площадях бывших школ.

В результате напряженной организаторской работы Эстонское республиканское управление трудовых резервов создало довольно обширную сеть профучилищ. Если в конце 1944 г. учебная работа велась лишь в 12 учебных заведениях (в 10 ремесленных и 2 железнодорожных училищах) и охватывала 1412 учащихся, то 31 декабря 1947 г. в системе трудовых резервов было 30 учебных заведений (12 ремесленных, 1 специальное ремесленное, 2 железнодорожных училища, 13 школ ФЗО и 2 морские школы) с 6762 учащимися.

В 1945 и 1946 гг. были переведены на эстонский язык и стали использоваться профучилищами всесоюзные учебные планы и программы по всем специальностям. Важнейшим предметом было производственное обучение. Наряду с производственным обучением в учебных планах были как общеобразовательные, так и связанные с получением профессии специальные дисциплины. Занятия по производственному обучению проводились в основном в мастерских при учебных заведениях, а частично и на базовых предприятиях.

В послевоенный период в профучилищах Эстонской ССР в соответствии с потребностями предприятий часто менялись изучаемые специальности. Базовые предприятия в результате удовлетворения своих потребностей в кадрах утратили интерес к дальнейшей деятельности школ, вследствие чего материальная база многих училищ была неудовлетворительна. При сложившихся обстоятельствах в конце 1940-х гг. было реорганизовано или закрыто несколько учебных заведений.

В конце 1940-х гг. в системе трудовых резервов насчитывалось 14 учебных заведений: 4 ремесленных, 2 специальных ремесленных, 1 железнодорожное училище, 5 школ ФЗО и 2 горно-промышленные школы, где обучалось 2426 учащихся (табл. 1).

Уменьшение числа училищ трудовых резервов позволило лучше обеспечить существующие учебные заведения материально. Стало уделяться больше внимания уровню учебной работы и учебной практике, а также улучшению организации воспитательной работы. Большая работа была проделана в эти годы по обеспечению профучилищ педагогическими кадрами, а также по повышению их квалификации. В 1948 г. для всех преподавателей был введен обязательный курс т. н. педагогического минимума.

Закреплению усвоенного на уроках способствовала внеклассная деятельность учащихся: участие в работе технических и других кружков, организация тематических конференций, выставок, лекций, экскурсий. Оживленной была деятельность кружков художественной самодеятельности. Во всех школах создавались комсомольские и профсоюзные организации учащихся. С годами возросло число комсомольцев и увеличилась роль комсомола в учебной и воспитательной работе училищ.

Учебные заведения Эстонского республиканского управления трудовых резервов в период 1944—1950 гг. закончили 18 749 человек (табл. 2). В ремесленных и железнодорожных училищах с двухгодичным сроком обучения получили подготовку 7142, в школах ФЗО, морских и горно-промышленных школах с шестимесячным сроком обуче

ния — 11 607 квалифицированных рабочих. При сопоставлении этих данных с подобными же всесоюзными показателями за 1946—1950 гг. выясняется, что в Эстонской ССР удельный вес училищ с двухгодичным сроком обучения в подготовке квалифицированных рабочих был в некоторой степени выше, чем по Союзу в среднем (соответственно 36,0 и 30,2%). Это объясняется в первую очередь более давними традициями подобных школ в Эстонской ССР, что нашло отражение и в развитии сети училищ.

В статье делается вывод, что в ходе восстановления, реконструкции и индустриализации промышленности Эстонской ССР в 1944—1950 гг., когда число промышленных рабочих возросло на 34 800, ремесленные училища трудовых резервов дали 5899 молодых рабочих, т. е. 17% от прироста промышленных рабочих в Эстонской ССР. Примерно к этому же выводу пришла и Э. Янвярк, которая считает, что $\frac{1}{6}$ новых промышленных рабочих получила подготовку и профессию в училищах трудовых резервов. Это была наиболее квалифицированная, обладающая лучшими теоретическими знаниями и практическими навыками часть прироста рабочего класса Советской Эстонии.

Вместе с промышленными рабочими воспитанники училищ трудовых резервов пополняли ряды рабочего класса и в других специальностях, где их удельный вес (например, железнодорожный транспорт, строительство, добыча сланца) был еще больше.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
19/I 1978

A. KENNIK

THE ROLE OF THE SCHOOLS OF THE LABOUR RESERVES IN THE TRAINING OF SKILLED WORKERS FOR THE NEEDS OF THE ESTONIAN SSR IN THE POST-WAR PERIOD (1944—1950)

Immediately after the liberation of Soviet Estonia from fascist occupation in 1944, the Republican Board of the Labour Reserves established a network of vocational schools for training skilled labour for Soviet Estonian industry, transport, and construction. The network was based upon the industrial secondary schools and vocational schools that had been active in Estonia prior to the war.

Whereas only 12 above-mentioned schools with a total of 1,412 students were acting at the end of 1944, there were already 30 schools in the system of the Labour Reserves on December 31, 1947, giving instruction to 6,762 future skilled workers.

In the period of 1944—1950 the schools of the Labour Reserves graduated a total of 18,749 skilled workers, out of which 7,142 had acquired their specialities at two-year schools for industrial and railway workers, and 11,607 at six-month schools for factory workers, sailors, and miners.

In the mentioned post-war period, when the increment of industrial labour in Soviet Estonia amounted to 34,800, the contribution of the industrial schools of the Labour Reserves made up 5,899 young skilled workers, i.e., almost 17 per cent of the total increment. Apart from that, the system of the Labour Reserves schools also provided training in other specialities (e.g., railway transport, construction, oil-shale mining), where the ratio of their graduates in the total increment was even higher.

*Academy of Sciences of the Estonian SSR,
Institute of History*

Received
Jan. 19, 1978